

Thema: Van beroep Kunstenaar. Een onderzoek naar de beroepspraktijk van kunstenaars en de wisselwerking met de markt.

Rubens

Op afbeelding 1 zie je 'De triomf van de Kerk over de Onwetendheid en Blindheid', een wandtapijt uit een serie van twintig die als titel 'De triomf van de Eucharistie' draagt. De serie werd door Peter Paul Rubens in 1626 ontworpen en in de jaren daarna in het atelier van Jan Raes te Brussel geweven. Opdrachtgeefster was aartshertogin Isabella, dochter van de Spaanse koning Filips II en landvoogdes der Nederlanden.

Bekijk afbeelding 1.

Op dit tapijt is de overwinning van de katholieke kerk op de Reformatie op allegorische wijze verbeeld. Je ziet een triomftocht waarbij een vrouwenfiguur op een zegekar een monstrans omhoog houdt. Zij is Ecclesia, de Kerk van Rome. In de monstrans bevindt zich de hostie van de Eucharistie¹⁾.

- 3p 1 Noem, behalve de zegekar, drie aspecten die verwijzen naar een zegetocht.

Voor dit tapijt maakte Rubens eerst een kleine schets op paneel. Daarna schilderde hij het *modello* dat je ziet op afbeelding 2. Een *modello* vormt het uitgangspunt voor het schilderen van de *kartons*. Het formaat van dit *modello* is 86 × 105 cm. Het formaat van het tapijt op afbeelding 1 is ongeveer 5 × 7,5 meter. *Modello* en tapijt zijn elkaars spiegelbeeld.

Vergelijk afbeelding 2 met afbeelding 1.

Omdat het tapijt geweven en het *modello* geschilderd is, vertonen ze onderling verschillen.

- 2p 2 Bespreek twee verschillen tussen *modello* en tapijt die voortkomen uit de techniek waarin ze gemaakt zijn.

Het *modello* diende als voorbeeld voor de assistenten van Rubens. Zij schilderden het karton dat naar de tapijtweverij ging. Maar zo'n *modello* had ook een functie bij de onderhandelingen met de opdrachtgever.

- 2p 3 Leg uit welke rol het *modello* voor de kunstenaar hierbij speelde en welke functie het voor de opdrachtgever had.

figuur 1

noot 1

Eucharistie: herdenking van het Laatste Avondmaal van Jezus met zijn apostelen. De hostie vertegenwoordigt het lichaam van Christus.

Eindexamen te / ha / te ww vwo 2002-I

havovwo.nl

Rubens had een gedegen kennis van de antieke kunst. Zo kende hij de Romeinse 'Boog van Titus'. Op figuur 1 zie je een (enigszins beschadigd) reliëf van deze triomfboog. Het verbeeldt de intocht van keizer Titus te Rome.

Bekijk afbeelding 2 en figuur 1.

Hoewel Rubens dit reliëf niet letterlijk volgt, kun je zien dat hij erdoor geïnspireerd is.

3p 4 Noem drie aspecten van de voorstelling van het Romeinse reliëf die Rubens in zijn tapijntontwerp overneemt.

2p 5 Bespreek kort twee wijzen waarop Rubens kennis van antieke kunst opdeed.

Voor Rubens en zijn opdrachtgevers had een verwijzing naar antieke voorbeelden, zoals hier naar Romeinse triomftochten, een politiek-historische betekenis.

1p 6 Leg dit uit.

Bekijk afbeelding 1.

Wandtapijten van eerdere datum waren meestal voorzien van aparte decoratieve randen. Rubens brak met dit soort willekeurige toevoegingen: hij bracht tussen de randen en de voorstelling een samenhang aan.

1p 7 Beschrijf hoe Rubens die samenhang heeft bereikt.

Rubens liet zijn ontwerpen grotendeels in zijn atelier door assistenten uitvoeren. Toch werd het werk dat door zijn medewerkers werd gemaakt aan hem toegeschreven.

1p 8 Leg uit waarom schilderijen door assistenten uitgevoerd toch als 'meesterwerken van Rubens' werden beschouwd.

In de zestiende eeuw hadden diverse hervormers, onder wie Luther en Calvijn, forse kritiek op de katholieke kerk geuit. Zij kregen vooral in Noord-Europa veel bijval. Deze geloofsvernieuwing staat bekend als de Reformatie. De katholieke kerk reageerde hierop door een intensivering van het geloof, een reorganisatie van de kerkelijke instellingen en het versterken van de banden met katholieke regeringen. Deze tegenaanval staat bekend als de Contra-Reformatie.

Bekijk afbeelding 1.

In hun strijd tegen de Reformatie gaven diverse katholieke vorsten Rubens opdrachten voor religieuze schilderijen en (tapijt)ontwerpen.

3p 9 Leg uit waarom juist de stijl van Rubens voor dit soort opdrachten goed voldeed. Noem hierbij twee aspecten van de vormgeving die je in het tapijt kunt zien.

Rembrandt en Lastman

figuur 2

Op figuur 2 zie je een tekening van een leerling van Rembrandt. Het onderwerp ervan is het tekenen naar naaktmodel in Rembrandts atelier. De tekening is tussen 1650 en 1660 gemaakt.

Bekijk figuur 2.

Uit de voorstelling kun je opmaken dat de leerlingen in de laatste fase van hun opleiding zijn.

2p **10** Leg uit waaruit je dat kunt afleiden.

Rechtsboven op een plank staan een paar gipsen beelden.

1p **11** Leg uit welke functie deze beelden bij de schildersopleiding hadden.

Het opnemen van leerlingen in zijn atelier had voor een schilder belangrijke voordelen.

2p **12** Bespreek twee belangen die de meester hierbij had.

Italië kende al in de zestiende eeuw academies waar kunstenaars werden geschoold. In de Noordelijke Nederlanden vond de opleiding tot kunstenaar doorgaans in het atelier van een meester plaats. De scholing bij een meester kende, naast overeenkomsten, ook een paar belangrijke verschillen met een opleiding aan een Italiaanse kunstacademie.

2p **13** Bespreek twee verschillen tussen deze vormen van kunstonderwijs.

Rembrandt zelf kreeg zijn belangrijkste scholing in het atelier van de schilder Pieter Lastman. Van Rembrandt wordt gezegd dat zijn keuze om bij Lastman in de leer te gaan getuigde van een uitgesproken ambitie.

1p **14** Leg dit uit.

Op afbeelding 3 zie je van Lastman 'Coriolanus en de Romeinse vrouwen', een werk uit 1625. Dat Rembrandt werd beïnvloed door Lastman blijkt uit een werk dat een jaar later ontstond en dat je ziet op afbeelding 4. Niet alleen kleurgebruik, licht en detaillering zijn vergelijkbaar, ook is er een opvallende overeenkomst in de wijze waarop de figuren geordend zijn. Deze ordening was het resultaat van regels die aan de schilderkunst werden opgelegd.

Vergelijk afbeelding 3 en 4.

- 3p 15 Noem drie overeenkomsten in de wijze waarop in beide schilderijen de figuren geordend zijn.

In 1614 schilderde Lastman 'Suzanna en de ouderlingen'. Het betreft een bijbelverhaal, waarin een badende vrouw belaagd wordt door twee mannen die haar willen verleiden tot overspel. Dit werk zie je op afbeelding 5. In 1636 schilderde Rembrandt 'Suzanna' gebaseerd op hetzelfde verhaal. Dit schilderij zie je op afbeelding 6.

Vergelijk afbeelding 5 en 6.

Rembrandt geeft het onderwerp nu heel anders weer dan Lastman. Over Rembrandts religieuze werk uit deze periode is gezegd: 'De nadruk ligt bij hem niet meer op het uitbeelden van een verhaal, maar op een geïsoleerd moment waarbij de aandacht wordt gevestigd op de gemoedsgesteldheid van een enkel individu'.

- 2p 16 Leg uit waarom bovenstaand citaat niet van toepassing is op het werk van afbeelding 5 en wel op dat van afbeelding 6.

Het verschil tussen Rembrandt en Lastman komt niet alleen tot uitdrukking in de benadering van het onderwerp. Ook uit de wijze waarop Rembrandt Suzanna naakt weergeeft, blijkt dat hij afstand heeft genomen van de opvattingen van Lastman en van de door Lastman nagevolgde Italiaanse schilderkunst.

- 1p 17 Leg uit hoe dat aan het naakt op afbeelding 6 te zien is.

In 1642 schildert Rembrandt 'De Nachtwacht', te zien op afbeelding 7. Dankzij zijn ervaring als historieschilder breekt hij op gedurfde wijze met de bestaande traditie in de zogenoemde schutterstukken.

Bekijk afbeelding 7.

- 2p 18 Leg aan de hand van twee aspecten van de vormgeving uit op welke wijze 'De Nachtwacht' vernieuwend was ten opzichte van andere groepsportretten.

Ook in zijn techniek bleek Rembrandt anders dan zijn collega's. Op afbeelding 8 zie je een detail van 'De Nachtwacht'.

Bekijk afbeelding 8.

- 2p 19 Beschrijf aan de hand van dit detail Rembrandts olieverftechniek en leg uit wat er vernieuwend aan was.

Opdrachten voor (groeps)portretten waren in Holland in de zeventiende eeuw zeer belangrijk voor kunstenaars.

- 2p 20 Bespreek twee redenen waarom dergelijke opdrachten binnen de Hollandse zeventiende-eeuwse beroepspraktijk zo belangrijk waren.

Tegen het einde van Rembrandts leven kwam er een omslag in de schilderkunst. Veel van zijn leerlingen wendden zich van hem af en kozen een nieuwe schilderijstijl.

- 2p 21 Geef aan hoe Rembrandts werk na 1660 werd beoordeeld en bespreek de nieuwe stijl die opkwam.

■ Het Rijksmuseum

In de tweede helft van de negentiende eeuw ontstond het idee om voor monumentale bouwwerken een prijsvraag onder architecten uit te schrijven.

Een prijsvraag zorgt er doorgaans voor dat het publiek meer betrokken raakt bij de bouwplannen. Die betrokkenheid is tegenwoordig groter dan in het verleden.

- 2p **22** Leg aan de hand van twee maatschappelijke ontwikkelingen uit waardoor de betrokkenheid is toegenomen.

Een voordeel van het uitschrijven van een prijsvraag is de ruime keuzemogelijkheid die er ontstaat voor de opdrachtgever. Er zitten echter ook nadelen aan.

- 4p **23** Bespreek vier nadelen die een prijsvraag met zich mee kan brengen.

figuur 3

In 1863 werd een 'open' prijsvraag uitgeschreven voor de bouw van een 'Muzeüm Willem I', zoals het Rijksmuseum toen nog werd genoemd. In het programma van eisen stond beschreven dat het gebouw in materiaal en bouwstijl een tweeledig doel in zich moest verenigen: enerzijds moest het dienen als Nationaal Monument, anderzijds zou het de Nederlandse kunstschaten, voornamelijk werken uit de zestiende en zeventiende eeuw, moeten huisvesten.

Op figuur 3 zie je het winnende ontwerp. Het was ingezonden door de Duitse architect Ludwig Lange.

Bekijk figuur 3.

Over dit ontwerp werd ongewoon heftig gediscussieerd.

- 2p **24** Leg aan de hand van de omschrijving van de opdracht uit welk bezwaar zal zijn aangevoerd tegen de stijl van dit ontwerp.

Doordat het ontwerp zoveel commotie veroorzaakte, werd besloten de bouw van het museum uit te stellen. In 1875 werd er opnieuw een prijsvraag uitgeschreven; nu niet 'open' maar 'besloten'.

- 1p **25** Leg uit wat voor de opdrachtgever het voordeel is van een besloten prijsvraag.

Pierre Cuypers, in 1863 winnaar van de tweede prijs, stuurde twee ontwerpen in: het ene renaissanceistisch van aard, het andere gotisch. Het renaissance-ontwerp kreeg de eerste prijs. Je ziet dit ontwerp op afbeelding 9. Op basis hiervan mocht Cuypers het museum gaan bouwen. Hij kreeg tot 1880 de tijd zijn plannen verder uit te werken; op afbeelding 10 zie je daar een uitgewerkte tekening van. Het bleek meer gotisch van aard dan het oorspronkelijke renaissanceistische ontwerp.

Bekijk afbeelding 9 en 10.

Hoewel het ontwerp op afbeelding 9 niet uitgesproken renaissanceistisch is en dat op afbeelding 10 niet typisch gotisch, zijn de ontwerpen wel met beide termen te karakteriseren.

- 4p 26 Leg uit waarom afbeelding 9 als renaissanceistisch en afbeelding 10 als gotisch gekarakteriseerd kan worden.

Dat de ontwerpen door critici als renaissanceistisch en gotisch werden herkend, wijst erop dat zij een gedegen kennis hadden van stijlen.

- 1p 27 Geef een verklaring voor dit gegeven.

figuur 4

Het ontwerp dat uiteindelijk gebouwd werd leidde opnieuw tot een openbare discussie.

Illustratief in dit verband is de spotprent die te zien is op figuur 4.

Het onderschrift luidt: 'Wijding van het Bisschoppelijk Paleis, genaamd het Rijksmuseum te Amsterdam'.

- 1p 28 Wat was de kern van de ditmaal gevoerde discussie?

In het Rijksmuseum nemen ornamenten een zeer belangrijke plaats in. Cuypers ontwierp veel van deze decoraties zelf.

- 1p 29 Geef aan waarom Cuypers het toepassen van ornamenten in monumentale bouwwerken essentieel vond.

Op afbeelding 11 en 12 zie je schetsen voor ornamenten die Cuypers ontleende aan middeleeuwse voorbeelden van de Nederlandse kunst. In andere ontwerpen greep hij terug op Nederlandse voorbeelden uit latere perioden zoals de renaissance en de barok.

- 1p 30 Leg uit welke motivatie Cuypers had om ornamenten uit zulke uiteenlopende perioden in dit gebouw bijeen te brengen.

De ambachtslieden die de decoraties van het Rijksmuseum uitvoerden, kunnen worden vergeleken met de arbeidsgemeenschap van een middeleeuwse bouwloods.

- 1p 31 Leg deze vergelijking uit.

■ Marcel Duchamp

Een tijd lang schilderde Marcel Duchamp in de stijl van het kubisme. Eén van zijn bekendste schilderijen is 'Naakt dat de trap afdaald' van begin 1912. Dit werk zie je op afbeelding 13.

Bekijk afbeelding 13.

Dit schilderij is het kubisme eigenlijk al een beetje voorbij; het vertoont verwantschap met het futurisme.

- 3p 32 Noem twee kenmerken die kubistisch kunnen worden genoemd en geef een aspect dat futuristisch is.

Net als de futuristen was Duchamp geïnteresseerd in machinerieën. In dit schilderij heeft hij kenmerken van machines verwerkt.

- 2p 33 Leg dit uit aan de hand van de voorstelling.

Zijn belangstelling voor machines en machinale productie brengt Duchamp een jaar later tot een nieuwe vorm van kunst: in 1913 presenteert hij zijn eerste 'ready-made', een fietswiel gemonteerd op een keukenkruk, die je op afbeelding 14 ziet. Met dit werk reageerde Duchamp waarschijnlijk op de metalen sculptuur 'Gitaar' die Pablo Picasso iets eerder had gemaakt. Deze sculptuur zie je op afbeelding 15.

Vergelijk afbeelding 14 en 15.

Op geheel eigen wijze vormen deze kunstwerken nieuwe uitgangspunten voor het maken van kunst. Toch sluit het beeld van Picasso meer bij de traditie aan dan de ready-made van Duchamp.

- 4p 34 Geef aan in welk opzicht het beeld van Picasso nog in de kunsttraditie past en op welke wijze de ready-made van Duchamp daar los van staat. Noem daartoe van elk werk twee aspecten.

Het oorspronkelijke fietswiel is reeds in 1916 verloren gegaan. Later heeft Duchamp verschillende replica's ervan gesignd. Het signeren van kopieën past in zijn denken over de originaliteit van kunst.

- 1p 35 Bespreek Duchamps visie op originaliteit als criterium voor kunst.